

C. Ganait

Anarhismul în Bucovina de Nord. O scurtă istorie

(1925-1935)

Minnen av en rumänsk anarkist
Mechel Stanger

Författaren är bosatt i Sverige sedan lång tid tillbaka. Men sina minnen skrev han först på jiddisch för en anarkistisk tidning som trycks på jiddisch och utkommer Stanger sjövt. — Många kända personer uppträdde till svenska bak skjorts av minnen: Rudolf Rocker, en ledande anarkistisk teoritik, Erich Mühsam, en tysk ökadna revolutionen" i Ryssland trycks om över hela världen, Nestor Makhu, den

Jag är född den 2 nov. 1909 i Wijnitz, en liten stad i Bukovina, som då tillhörde Österrike-ungerns imperium. Först 1918 blev detta område en del av Rumänien. Jag föddes i en fattig, orolig värld. Mitt hem var fattigt. Där fanns många barn, barnen som tillhörde min far var lärare, sträng, from och mycket älskad. Mina första minnen är öfrilar och slag, de som jag själv fick och de pappa utdelade till sina elever.

När jag var tretton år (nov. 1922) rynde jag från detta hem. Jag begav mig till Cernowitz, en stad där jag inte kände en enda människa. Efter några timmars vandring på gatorna gick jag tröt, frusen och hungrig in i ett bageri för att få värma mig. Där fick jag stannat förblivit mitt yrke.

I bageriet arbetade jag från klockan fyra på eftermiddagen till klockan sex på morgnen. Därefter gick jag ut på stan och lestad med två tunga brödkorvar för att dela ut brödet till kunderna. Vid eivatten kunde jag sjunka ihop på en hög tomma mjölsäcker fulla med

ohyra (det var min säng) och somnade med en gång, tills man på nytt väckte mig för arbete. Mina vilodagar var lördagar och helgdagar. Lösen var lördags "husrum" i bageriet. Mat fick jag tillräckligt. Värre var det med sömn. Jag stal mig till sömn, så fort tillrädd gavs. Mina kläder var gamla trasor. I bageriet arbetade jag alltid nästan naken, endast med en sack fram och en sack bak fastknuten kring midjan.

På det viset arbetade jag i hela sju år (det föreföll i dag otroligt) tills jag blev inkallad till militärtjänst. — Utifrån bageriet. Men jag kom alltid till baka. Hunger eller köld, ibland båda dessa drog mig tillbaka. Min arbetsgivarre tog alltid berodvilligt emot mig, med halvt hälsande. Han tog emot mig, med lite av medlidande utan därför att han uppskattade arbetet av denna unga "hög" som trots att den spjånade emot då och då ändå alltid kom tillbaka till selen och det tunga arbetet.

Efter andra världskriget har Sovjet lagt beslag på Cernowitz och min födelsestad Wijnitz, liksom hela norra Buko-

Pagini Libere este un colectiv editorial anarhist.

Suntem un colectiv descentralizat, autonom și organizat non-ierarhic. Scopul nostru este acela de a oferi publicații (cărți, broșuri, fanzine etc.) în limba română și, uneori, în alte limbi, în ideea de a populariza și inspira viziuni și practici alternative la sistemul actual, capitalist și autoritar.

Tradiția libertară a fost întotdeauna una în care pamfletele, tipăriturile clandestine și materialele tipărite rapid și pe ascuns au circulat liber, neîngrădit. Continuând această tradiție, materialele publicate de către Editura Pagini Libere pot fi folosite, adaptate sau modificate de către oricine dorește acest lucru, însă nu cu un scop comercial. Cerem, pe cât posibil, persoanelor care folosesc materialele publicate de noi sau părți din acestea să specifice, într-o formă neintruzivă, sursa de unde au preluat materialele respective.

pagini-libere.ro

facebook.com/editurapaginilibre

instagram.com/paginilibre

editurapaginilibre@protonmail.com

anarhiva.com

facebook.com/anarhivaro

instagram.com/anarhivaro/

anarhivaa@gmail.com

Platforma ANARHIVA își propune să adune și să documenteze istoria puțin cunoscută a pătrunderii și a răspândirii ideilor anarhiste în România, începând cu secolul XIX și până în zilele noastre.

Colecțiile arhivate nu sunt menite numai să teaurizeze un patrimoniu, ci și să prezinte continuitatea practicilor și ideilor libertare în spațiul românesc.

În ciuda ocultării tradiției anarhiste autohtone, au existat destule personalități, publicații, grupuri, edituri, periodice, corespondențe și, în general, o importantă producție literară asociată mișcării libertare.

Încercăm să ilustrăm această prezență prin diversitatea surselor și colecțiilor inventariate (broșuri, afișe, publicații, postere etc.) care demonstrează multitudinea practicilor de organizare și de reflecție critică anti-autoritare.

Sperăm ca prin demersul nostru să trezim un interes mai larg legat de cunoașterea și cercetarea anarhismului în România. De altfel, materialele prezentate pot fi surse de inspirație pentru acțiuni și practici de auto-organizare ghidate după aceleași principii.

Colectivul Pagini Libere este conștient de impactul ecologic al cărților în format fizic, așa că îți reamintim:

Împarte

Cu cei dragi, din familie sau comunitate, cărțile tale.

Donează

Cărțile de care crezi că nu mai ai nevoie.

Nu arunca

O carte, oricât de deteriorată, nu se aruncă niciodată.

Repară

Fă-ți timp pentru a repara o carte și dă-i șansa ca ea să lumineze mintea altor oameni.

Nu cumpăra ce nu ai nevoie

Nu cumpăra cărți doar de decor.

Cumpără numai ceea ce te interesează cu adevărat.

Istoria anarhismului în România este mai puțin cunoscută, însă e o istorie aflată în plin proces de (re)descoperire. Ascunsă printre (încă) multele istorii neștiute este și povestea mișcării anarho-sindicaliste din Cernăuți și Vișnița, localități din ceea ce cunoaștem drept Bucovina de Nord, azi în Ucraina. Regiunea avea o populație evreiască însemnată. Mișcarea a avut o perioadă de apogeu în anii 1930.

Istoria militantismului socialist (fie el de sorginte etatistă sau anti-etatistă) al evreilor din România este una foarte bogată, cu nimic mai prejos decât oricare altă istorie, chiar și din țările cu o tradiție muncitorească și revoluționară mult mai puternică.

Populația evreiască a avut un rol foarte important în evoluția mișcărilor de stânga (și nu numai!). De aceea, meritele acestora trebuiesc celebrate, (re)amintite și dezbătute chiar și astăzi.

Știm câte ceva despre evreii anarhiști care au ales să emigreze la finalul veacului XIX, începutul secolului XX în Statele Unite, precum Joseph Ishill, Marcus Graham, Benzion Liber, Naomi Librescu, Konrad Bercovici; mai sunt și istoriile, încă și mai puțin cunoscute, ale lui Abraham Mitchell (lider sindical în SUA) sau Hirsch Hershmann (care a deschis o librărie radicală în Montreal). Despre aceștia vom afla mai multe, cu siguranță, cândva în viitorul apropiat. Acum însă ne vom ocupa de militanții care au rămas în România (atât cât s-a putut) și au ales să se organizeze cum au știut mai bine.

Această istorie este în plin proces de (re)descoperire, așa cum am amintit deja. Deci, ne putem aștepta ca în următoarea perioadă să apară și alte studii

istorice care să-i fie dedicate. Nefiind istoric, am ales calea unei prezentări simplificate, de popularizare și de aducere la lumină a ceva puțin cunoscut în genere. Așadar, scopul textului de față este mai degrabă acela de a aduce la un loc toate informațiile pe care am reușit să le adun până în acest moment (toate sursele se află la final), precum și acela de a deschide un nou subiect de discuție și de cercetare oricui are interesul de a-l aprofunda.

Cernăuți 1930

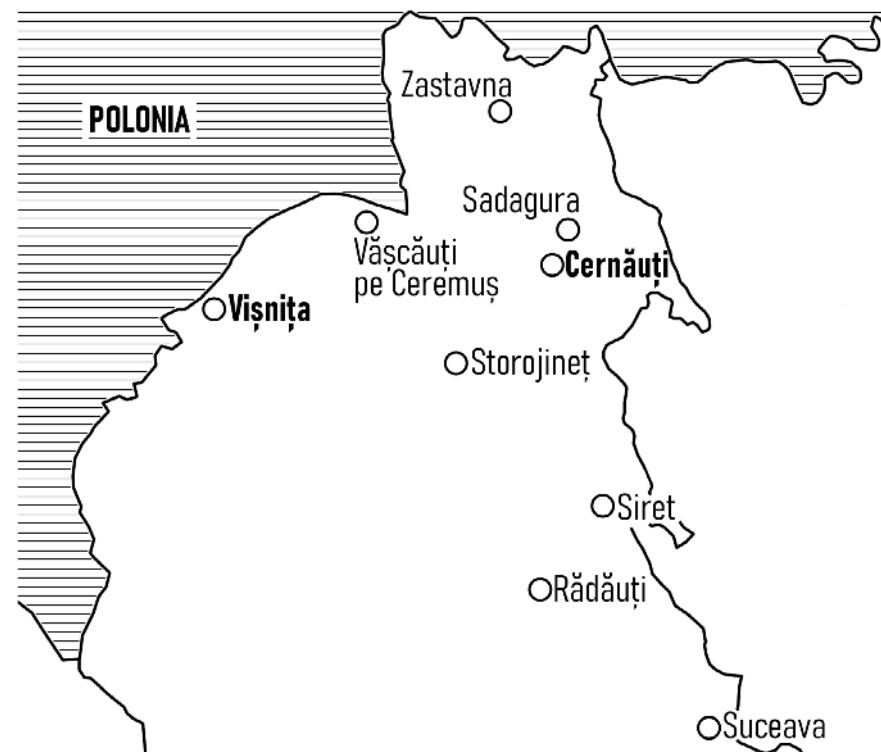
Bucovina a intrat în componența României în 1918, după ce a fost sub administrație austriacă începând din anul 1774. Regiunea avea deja o puternică mișcare muncitorească încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Acest lucru era vizibil în special în cadrul comunităților germane și evreiești, unde sindicalismul nu era o noutate, datorită social-democrației germane și influenței partidului socialist evreiesc Bund¹.

În momentul alipirii Bucovinei la Regatul României, David Stetner avea 4 ani. Născut de fapt la Budapesta, la 26 septembrie 1914, Stetner provenea dintr-o familie care-și avea rădăcinile în Bucovina, dar care fusese deportată din Ungaria în 1920, odată cu perioada terorii albe de după reprimarea violență a republicii lui Béla Kun de către armatele României și ale Antantei. Într-o scurtă notă biografică, Stetner își amintește că au fost

deportați din cauza naționalității; în fapt, tatăl meu era cetățean austro-ungar, dar odată ce războiul s-a terminat, orașul nostru natal, Cernăuți, a fost anexat de către România și am devenit resortisanți români². Situația din România era departe de a fi tragică. Cu toate acestea, românii au abolit legile sociale și legislația muncii lăsate moștenire de către Imperiul Austriac, legi care au fost foarte progresiste pentru timpul lor. Și astfel, la vârsta de 14 ani, am început să lucrez într-o fabrică de textile. Aici am auzit pentru prima dată muncitorii vorbind

1. Bundul Evreiesc General al Muncii din Lituania, Polonia și Rusia a fost un partid de stânga înființat în 1897 în Imperiul Țarist. A fost activ până în 1921, când a fost dizolvat prin absorbirea în Partidul Comunist.

2. Resortisant (din franceză), persoană fizică sau juridică aparținând unui stat, aflat sub protecția altui stat.

despre unele idei și chiar luând poziții. Am fost influențat în așa măsură încât am fost dornic să aflu mai multe și să mă educ.

Cernăuți era un oraș cosmopolit încă din perioada habsburgică. Populația din 1930 era de 112.500 de persoane și era formată din evrei, români, germani, ruteni, polonezi și maghiari, cu toții contribuind la viața orașului. Existau ziare zilnice și săptămânale, organizații și cluburi muncitorești. Existau chiar și contacte cu unii anarhiști din România, încă de dinainte de 1918, de exemplu sub forma unor subscripții la *Revista Ideei* a lui Panait Mușoiu³.

3. Panait Mușoiu (1864-1944) a fost unul dintre cei mai activi publiciști anarhiști din România. A fost redactorul celei mai longevive reviste anarhiste, *Revista Ideei*, pe care, pare-se, le-o trimitea și unor anarhiști din Cernăuți. De asemenea, după Primul Război Mondial, acesta a început Biblioteca Revistei Ideei care conținea titluri importante atât din literatura universală, cât și din cea libertară sau socialistă în genere. Mai multe informații pot fi găsite aici: Adrian Tătăran, *Panait Mușoiu*, Pagini Libere, 2019: <https://pagini-libere.ro/brosuri/panait-musoiu-adrian-tataran/>

Și să nu uităm, totuși, că la Cernăuți s-a născut și unul dintre „părinții” anarhismului din România, Zamfir Arbure⁴; sau că a fost locul natal al marxologului Maximilian Rubel care a făcut parte, în cadrul Rezistenței franceze, din Grupul revoluționar proletar și care avea o poziție critică atât la adresa imperialismului occidental, cât și a celui sovietic.

Istoricul Martin Veith ne spune că editorul ziarului anarhist *Freie arbeter shtime*⁵, Dr. Hermann Frank, a publicat un studiu în 1950 intitulat *Anarkho-syndikalistische ideyn un bavegunen bay yidn*⁶. Din studiu aflăm că în Bucovina materialele de propagandă libertară erau, în general, în limba germană. De asemenea, Frank menționează că primul grup anarho-sindicalist a fost format în 1925, cu câțiva ani înainte ca David Stetner să înceapă să lucreze. Prin urmare, relatarea sa despre poziționarea anarhistă a colegilor săi muncitori nu ar trebui să ne surprindă. Aceștia aveau deja mediul (și sursele) propice descoperirii și dezbaterii ideilor libertare!

Un alt aspect important îl reprezintă categoriile sociale cele mai deschise pentru ideile libertare: pe de-o parte țărani ucraineni, mulți dintre ei făcând parte din mișcarea mahnovistă⁷ în perioada 1919 și 1921; pe de altă parte, mun-

4. Zamfir Arbure-Ralli (1848-1933), revoluționar basarabean, întemnițat în tinerețe în fortăreața Petru și Pavel pentru implicarea sa în mișcarea studențească din Rusia, a reușit să fugă în Elveția, unde s-a și stabilit pentru o vreme. Aici l-a cunoscut pe Mihail Bakunin, devenind unul dintre apropiații săi. Sub îndrumarea acestuia a înființat o tipografie pentru a tipări texte destinate revoluționarilor din Imperiul Rus, organizând în același timp și o rețea de contrabandă a cărților și publicațiilor revoluționare. S-a aflat în 1872 la Saint-Imier (Elveția) printre delegații prezenți la congresul de constituire a „internaționalei anarhiste”. Prieten cu mulți gânditori și revoluționari anarhiști celebri – cu Élisée Reclus a scos o revistă, *Le Travailleur*, iar prințul Kropotkin l-a scăpat din arestul poliției elvețiene –, Zamfir Arbure ne-a lăsat și câteva fascinante volume de memorii, scrise după stabilirea sa definitivă în România, în 1878. A ajuns director al biroului de statistică din București, iar mai apoi a fost ales parlamentar.

5. Trad.: „Vocea muncitorilor liberi”.

6. Trad.: „Ideile și mișcările anarho-sindicaliste printre evrei”.

7. Mișcare populară cu un puternic caracter anarhist care a apărut în sudul Ucrainei de astăzi. Mahnoviștii doreau să se elibereze de sub orice stat și să se auto-guverneze. Din cauză că această mișcare a fost prinsă în războiul civil din Rusia, multe din proiectele pe care doreau să le pună în practică au fost experimentate pentru doar o scurtă perioadă de timp, mahnoviștii fiind mai degrabă nevoiți să se concentreze pe aspectele militare (lupta împotriva albilor sau bolșevicilor). În toamna anului 1921, câteva zeci de membri ai Mahnovșcinei fug din Ucraina și se refugiază în România, ca mai apoi să ia calea Franței. Despre șederea lui Nestor Mahno și a altor mahnoviști,

citorii evrei. De asemenea, Hermann Frank ne spune că au fost chiar și perioade când mișcarea anarhistă era mai numeroasă decât cea comunistă.

Lucrurile se schimbă în bine în jurul anului 1930. Au loc mai multe întâlniri clandestine în pădurile din jurul Cernăuților. Foarte mulți dintre participanții la aceste întâlniri erau tineri, care abia începuseră să lucreze sau să meargă la universitate. Există deja un grup anarhist, început de Naphtali Schnapp și Shmuel Ringel, la care a aderat și David Stetner la 17 ani, când

am făcut cunoștință cu un om extraordinar, cizmar de profesie, în vârstă de 50 de ani și care deținea cunoștințe universale. Obişnuia să discute cu mine despre Cabala, Descartes, Nietzsche și Talmud. Am început să înțeleg anarhismul prin intermediul discuțiilor cu el. Însă nu mi-a prezentat această idee prin prisma baricadelor, revoltelor și revoluțiilor sângeroase ale istoriei anarhiste sau prin enunțarea teoriilor abstracte. A început, în schimb, să-mi vorbească despre o societate fără clase, în care fiecare om va fi rezonabil și în care nimeni nu ar avea nicio putere asupra vecinilor săi. În sfârșit dădusem de perspectiva libertară după care tânjiseam atâta vreme, la care aspirasem în mod inconștient, concluzia logică a tuturor lecturilor și căutărilor mele.

La fel de tineri ca și el, apar în scenă și alții: Isidor Zigmund Lehr, care la numai 19 ani era unul dintre cei mai activi propagandiști din Cernăuți, sau Charles Fieber care a devenit anarhist citind articolele lui Pierre Ramus⁸ și *Der Syndicalist*⁹ (revistă pe care Lehr o primea săptămânal din Germania).

Dintre cei despre care am mai putut descoperi măcar câteva cuvinte care să le dovedească apartenența la grup, îi amintesc pe frații Zinreich, studentul la filosofie Karl Bukver, croitorul Nagel, Morgenstern, Vfeffer. Dar, din câte se pare,

vă invit să citiți broșura *Nestor Mahno în România (1921-1922)* apărută de curând la Pagini Libere: <https://pagini-libere.ro/brosuri/nestor-mahno-in-romania-1921-1922-c-ganait/>.

8. Rudolf Großmann (1882-1942), cunoscut mai degrabă sub pseudonimul de Pierre Ramus, a fost un activist și teoretician al anarhismului și pacifismului. Este considerat cel mai important reprezentant al mișcării anarhiste din Austria.

9. *Der Syndicalist* a fost oficiul sindicatului anarhist Freie Arbeiter Union Deutschlands (Uniunea Liberă a Muncitorilor din Germania — FAUD). A existat între decembrie 1918 până la suprimarea sindicatului de către naziști, în ianuarie 1933. IWW, din care FAUD făcea parte, a fost înființată la inițiativa organizației germane în 1922.

în momentul său de apogeu grupul era format din aproximativ 200 de membri, ceea ce e un număr însemnat.

Grupul, care avea un steag negru pe care era inscripționat „Jos cu statul și capitalismul”, opera în ilegalitate. Membrii se întâlneau săptămânal în diverse locuințe din zona rurală din jurul Cernăuților, sau organizau excursii în Carpați, cu scopul de a comenta, printre altele, articolele din *Der Syndicalist*. La întâlnirile lor era interzis fumatul și consumul de alcool, iar mâncarea era pe deplin vegetariană.

Lehr era cel care, bazându-se pe articolele din ziar și cele scrise de către Gustav Landauer¹⁰ și Pierre Ramus, le explica celorlalți „istoria Primei Internaționale, motivele rupturii dintre mișcarea autoritară și cea anti-autoritară”¹¹.

Vișnița 1928

Cu doi ani în urmă, puțin mai la vest, la nici 50 de kilometri distanță de Cernăuți, în orașul Vișnița, Shmuel Ringel contribuie la înființarea unui grup local din care făceau parte Engel, Weiner, Staknovici, precum și Mechel Stanger, colegul său de școală. Aceștia lucrau (sau lucraseră) în capitala regiunii, unde au și avut primele contacte cu ideile libertare. Conform surselor pe care le-am avut la dispoziție, acest grup era strâns legat de cel din Cernăuți, mai mulți membri făcând parte din 1930 din grupul respectiv.

Despre Mechel Stanger se știe mai multe, deoarece a scris o autobiografie mai detaliată, în 1978, când locuia deja în Suedia.

În 1922, la numai 13 ani, Stanger fugie de acasă la Cernăuți, unde nu cunoștea pe nimeni. „După câteva ore de rătăcire pe străzi, obosit, înfrigorat și flămând, am intrat într-o brutărie pentru a mă încălzi. Acolo mi s-a permis să rămân. Așa am devenit brutar și asta a rămas meseria mea.” Chiar și așa, acesta a lucrat, timp

10. Gustav Landauer (1870-1919) a fost unul dintre cei mai importanți teoreticieni ai anarhismului din Germania. Susținător al anarhismului social și un pacifist declarat, în 1919, a devenit, pentru scurt timp, comisar pentru Iluminism și Instrucție Publică în efemera Republică Sovietică Bavareză, din timpul Revoluției germane din 1918-1919. A fost ucis când această republică a fost răsturnată de trupele regimului de la Weimar.

11. Sursa citatului: <https://militants-anarchistes.info/spip.php?article7240>.

de 7 ani, în condiții destul de grele. A fugit de mai multe ori de la brutărie, dar s-a întors mereu. „Foamea sau frigul, uneori amândouă, mă împingeau înapoi.”

În timpul șederii sale la Cernăuți a intrat în contact și cu cercurile anarhiștilor evrei. Experiențele anterioare cu tatăl său, o persoană cu vederi religioase stricte, precum și cele de la locul de muncă, l-au făcut să se apropie de ideile anti-autoritaritate și de anarho-sindicalism.

Îmi amintesc în mod deosebit de o întâlnire neașteptată cu colegul meu de școală Schmerl (Schmuel — n.m.) Ringel (care acum locuiește la Paris). Mergeam pe stradă, ca de obicei, cu cele două coșuri de pâine. Mi-a spus că are ceva bun de citit, ceea ce m-a făcut curios. Mi-a dat broșura lui Errico Malatesta¹², „Printre țărani”. Acesta a fost fericitul meu început anarhist. Cuvintele acestui anarhist italian răsunau atât de puternic și convingător, încât au pătruns adânc în inima tânărului brutar de atunci.

(...)

Benno (Benno Donnenfeld — n.m.) venea adesea la mine în brutărie. El mi-a adus în secret ultimul număr al ziarului *Freie Arbeiter Stimme*¹³. Până la mine trecuse deja prin mai multe mâini și era atât de zdrențuit, încât abia dacă mai putea fi citit. Dar apetitul meu intelectual era foarte sănătos, iar articolele citite în ziar îl hrăneau. Nu mi-am putut imagina atunci că, o jumătate de veac mai târziu, în calitate de fost brutar, îmi voi scrie memoriile în Suedia pentru această revistă.

Cu timpul, Benno m-a introdus în cercurile anarhiste evreiești, pe atunci secrete și ilegale. La început mi-a fost greu să urmăresc discuțiile. În cele din urmă însă, ele mi-au deschis o lume cu totul nouă. Liderul intelectual al acestor grupuri din Cernăuți a fost un bărbat pe nume Schnab (Schnapp — n.m.). Mulți ani mai târziu am citit că acest Schnab a ținut o conferință la Tel Aviv sau Haifa cu tema „De ce nu a fost realizat anarhismul?”.

12. Errico Malatesta (1853-1932) a fost un revoluționar anarhist italian. A editat mai multe ziare radicale și și-a petrecut o mare parte din viață în exil și închisoare, fiind încarcerat și expulzat din Italia, Anglia, Franța și Elveția. Inițial susținător al „propagandei prin fapte”, Malatesta a pledat ulterior pentru sindicalism. În timpul exilului său, acesta a locuit și în România o vreme, la Brăila, unde, a încercat, pare-se, să organizeze muncitorii.

13. *Freie Arbeiter Stimme* a fost o publicație idiș anarhistă, care a apărut la New York între 1890 și 1977.

Mechel Stanger nu va prinde anii următori la Cernăuți. În 1930 este chemat în armată. La 21 de ani, se considera deja anarhist convins, așa că opțiunea refuzării serviciului militar nu-i era cu totul străină. Însă nu-și dorea nici să fie trimis în închisoare. Într-un final s-a înrolat.

Reușește să dezerteze câteva luni mai târziu, și, după un periplu de evenimente și peripeții, ajunge în 1931 la Berlin, unde va deveni activ în cercurile anarhiste locale. Va cunoaște și personalități importante ale vremii, ca de exemplu, pe Rudolf Rocker¹⁴ și va audia puternicele discursuri ale Emmei Goldman¹⁵.

1930-1935

De îndată ce s-a format grupul de la Cernăuți, acesta a și aderat la IWW¹⁶, ca secțiunea română a organizației¹⁷, participând un an mai târziu la al IV-lea Congres Mondial de la Madrid, unde delegații bucovineni au prezentat situația politică și socială a muncitorilor din România.

Chiar și așa, grupul a avut de suferit ca urmare a represiunii din partea statului român. Aflăm de la istoricul Martin Veith că, la un moment dat, anarhistul

14. Rudolf Rocker (1873-1958), unul dintre cei mai importanți militanți și teoreticieni anarho-sindicaliști. A redactat programul FAUD și a fost redactor al *Der Syndikalist*. Odată cu ascensiunea naziștilor la putere, a trebuit să plece din Germania, stabilindu-se în Statele Unite. Printre lucrările sale cele mai cunoscute se numără *Nationalism and Culture* (New York, 1937) și *Anarcho-Syndicalism: Theory and Practice* (Londra, 1938).

15. Emma Goldman (1869-1940) a fost o activistă politică și scriitoare anarhistă. A jucat un rol esențial în dezvoltarea filozofiei politice anarhiste în America de Nord și în Europa în prima jumătate a secolului XX. În timpul vieții sale, Goldman a fost considerată de admiratori drept o „femeie rebelă”, liber-cugetătoare și denunțată de detractori drept susținătoare a crimelor motivate politic și a revoluției violente. Scrierile și prelegerile sale au atins o mare varietate de subiecte, inclusiv închisorile, ateismul, libertatea de exprimare, militarismul, capitalismul, căsătoria, dragostea liberă și homosexualitatea. Deși s-a distanțat de feminismul din primul val și de eforturile acestuia în vederea obținerii dreptului de vot pentru femei, a dezvoltat noi modalități de a încorpora politica de gen în anarhism.

16. Industrial Workers of the World (IWW), ai cărei membri sunt numiți în mod obișnuit „Wobblers”, este un sindicat internațional fondat la Chicago în 1905. Ideologia IWW combină sindicalismul general cu cel industrial, fiind un sindicat subdivizat între diferitele industrii care îi angajează pe membrii săi. Filozofia și tacticile IWW sunt descrise ca „sindicalism industrial revoluționar”, cu legături cu mișcările muncitorești socialiste, sindicaliste și anarhiste.

17. Un prieten bun mi-a spus că nu găsește referința, dar că există posibilitatea ca, de fapt, prima afiliere europeană la IWW să fi fost din România în 1907.

Marcus Helit din Cernăuți îl informa pe Panait Mușoiu că ar trebui să nu-i mai trimită ziare tovarășului Rosenzweig, deoarece acesta fusese închis, astfel că toate ziarele care-i erau adresate erau oprite la oficiul poștal. Noul destinatar, continua Helit, urma să fie tovarășul A. Seewald.

Istoricul german se întrebă în ce măsură știa Mușoiu de existența mișcării anarhiste din Bucovina? Ba mai mult de atât, existau anarhiști români nevorbitori de germană sau idiș care să fi știu cu adevărat ce se petrece în Bucovina de Nord?

Tot de la Martin Veith aflăm că *Der Syndicalist* a publicat un scurt raport legat de grupul de la Cernăuți, în care descoperim că acesta propaga sindicalismul ca tactică de luptă pentru a îmbunătăți condițiile de muncă și a crește conștiința proletariatului, dar că, din păcate, nu s-a reușit crearea unor sindicate revoluționare, grupul rămânând mai degrabă un grup de dezbateri și autoinstruire. Cu toate acestea, mișcarea a avut o evoluție bună, în ciuda piedicilor puse de statul român, și anume faptul că anumite cărți, precum cele ale lui Kropotkin¹⁸, nu erau permise în țară.

Exista constant posibilitatea ca militanții/-ele să fie arestați/te, situații urmate mai mereu de torturarea celor deținuți, în încercarea de a afla informații, oricât de mici.

Încă din anul 1932 există rapoarte cu privire la modurile prin care Siguranța îi tortura pe militanții de stânga, fie ei anarhiști sau comuniști. Un exemplu în acest sens sunt cele pățite de Polia Văscăuțeanu și Jossl Feldman la data de 22 octombrie 1932.¹⁹

18. Piotr Alexeevici Kropotkin (1842-1921) a fost un anarhist, socialist, revoluționar, istoric, om de știință, filozof și militant rus care a susținut anarho-comunismul. Kropotkin susținea ideea unei societăți comuniste descentralizate, liberă de guvernul central și bazată pe asociații voluntare de comunități autogovernate și întreprinderi conduse de muncitori. A scris numeroase cărți, broșuri și articole, cele mai importante fiind *Cucerirea pâinii și Câmpuri, fabrici și ateliere*, dar și *Ajutorul reciproc: un factor al evoluției*, principala sa lucrare științifică. A contribuit cu un articol despre anarhism la *Enciclopedia Britanică*, ediția a 11-a și a lăsat neterminată o lucrare despre etica anarhistă. Cartea *Cucerirea pâinii* a fost tradusă recent în limba română și poate fi găsită în librării: Piotr Kropotkin, Pâine și libertate, trad. Anca Măgurean, Alexandria Publishing, Suceava, 2022.

19. **Atenție**, următoarele două citatele conțin descrieri despre de tortură și pot declanșa emoții negative puternice.

Sâmbătă, 22 octombrie 1932, la ora zece și jumătate seara, am fost arestată în apartamentul meu. Poliția a spart ușa cu trei ore mai devreme, a intrat în apartament și a făcut dezordine peste tot. Am fost dusă la secția de poliție de către ofițerii de la Siguranță, iar ancheta, sau mai degrabă tortura, a început în aceeași noapte. De la ora unsprezece noaptea până în zori am fost „interogată”. Chiar de la început am fost aruncată pe podea, lovită cu picioarele, împinsă de la un perete la altul, de la un dulap la altul, și în același timp mi s-au smuls smocuri întregi de păr. Mi-au cerut să le spun unde se află aparatul cu matrițe, pentru că găsiseră un multiplicator în apartamentul meu. Această procedură a durat până când am leșinat. Când mi-am recăpătat cunoștința, am văzut că eram udă toată. Turnaseră pe mine găleți întregi de apă. De îndată ce am dat din nou semne de viață, am fost legată cu mâinile peste picioare și mi s-a pus un băț între ele. Am fost atârnată pe două scaune, mi-au scos pantofii și apoi au început să mă lovească cu băte de bambus, lemn și cauciuc pe spate, pe vasele de sânge și în picioarele goale. Cum leșinam la fiecare cinci minute, eram stropită cu apă și imediat eram bătută din nou. Această procedură a durat până în zori. Nu puteam țipa pentru că îmi puseseră o cârpă mare în gură. Aceste torturi au fost repetate timp de cinci nopți. După prima noapte, au lăsat să treacă câteva zile, iar apoi, din două în două nopți, au continuat tratamentul descris mai sus. În ultima noapte, în timpul ultimului calvar, am fost amenințată că mă vor duce pe câmp și mă vor împușca, iar apoi vor susține că am vrut să evaderez. Deoarece nu m-au putut face să mărturisesc nimic, au venit cu ideea — această sugestie a fost făcută de agentul Rotenberg — de a-mi introduce o bucată de fier încins în vagin. Această sugestie a fost făcută în prezența mea de către agentul Rotenberg. Mi-a explicat că tot ceea ce se folosește până atunci nu era de niciun ajutor și că aceasta era singura modalitate de a mă face să vorbesc. Acest lucru nu s-a întâmplat. În schimb, mi-au fost înfipite ace în rănile provocate de bătaie, în special în vârful degetelor de la mâini și de la picioare, în răni și în fese. De îndată ce unul termina de înfipit acele, ceilalți, unul în fața mea și altul în spatele meu, începeau să mă lovească cu bastoane pe piept și pe spate. În același timp, un altul mă lovea cu picioarele în fese până am leșinat din nou. Am fost readusă la cunoștință cu apă rece. În cele din urmă, mi-a fost înfipit un băț în părțile intime cu o forță bestială.... În timp ce eram la poliție, timp de paisprezece zile, am făcut greva foamei. Tot

timpul strigam să fiu împușcată, la care mi se răspundea: „Nu te vom ucide, dar te vom bate până vei doar pe pe jumătate moartă ... pentru că trebuie să te predăm vie procurorului.”

Pe 17 noiembrie 1932 apare un articol în ziarul *Vorwärts*²⁰ din care aflăm despre tortura prin care a trecut studentului Jossi Feldmann:

La 22 octombrie 1932, pe la ora 2 după-amiaza, am fost arestat în fața catedralei. La biroul de poliție am fost pus față în față cu o fată care a fost întrebată dacă mă cunoaște. La refuzul ei de a răspunde, agentul Rotenberg a bătut-o până când a recunoscut că mă cunoștea ca responsabil tehnic al organizației MOPR²¹ și că promise de trei ori de la mine colete cu manifeste comuniste. Mi s-a cerut să dau numele membrilor acestei organizații. Deoarece nu puteam să mă supun acestei cereri, mi-au legat mâinile peste genunchi. Un băț lung mi-a fost pus între genunchi și mâini. Capetele sale erau așezate pe două mese, astfel încât atârnam cu capul în jos. Agenții mi-au scos pantofii și au început să-mi lovească tălpile picioarelor. Foloseau băte din lemn, cauciuc și bambus. După acest „bastinado” (numit „moară mică” în jargonul poliției), care a durat aproape o oră, m-au dezlegat. M-au obligat să umblu cu picioarele umflate și însângerate. În tot acest timp mi-au aplicat lovituri de pumn și de baston. Un agent s-a pișat pe fața mea și apoi și-a șters de mine pantofii. Același agent a început să mă înțepe cu ace în tălpile picioarelor și în alte părți ale corpului și mi-a lovit testiculele cu un băț. După aceea mi-a pus tije de fier între degete. Capetele acestor tije erau legate între ele, iar aceste capete erau trase cu o forță atât de mare încât degetele aproape că se rupeau. Ulterior, agentul Hartl a cerut cu emfază să „îmi taie plămâni”. Au început cu pumni și lovituri teribile în piept și plămâni. Din când în când eram ridicat de păr și apoi aruncat la pământ cu fața în jos. Mi s-a cerut în permanență să recunosc că știam numele membrilor organizației respective. Am fost bătut până la ora douăsprezece

20. Oficiul social-democraților germani.

21. *Mejdunarodnata Organizația Pomoșci Bortsaam Revoliuuții* = Organizația Internațională pentru Ajutorarea Luptătorilor Revoluționari. Organizația a fost înființată în 1922 pentru a funcționa ca o „Cruce Roșie politică internațională”, oferind ajutor material și moral prizonierilor politici radicali din „războiul de clasă” din întreaga lume. Varianta libertară a acesteia este Crucea Neagră Anarhistă, apărută cu câțiva ani înainte, în Ucraina, la inițiativa mahnoviștilor, pentru a susține libertarii și libertarele închise de către bolșevici.

noaptea. După nouă ore de tortură extraordinară, complet epuizat și abătut, am confirmat tot ceea ce au cerut.²²

Mai mulți deputați social-democrați au cerut ca cele două victime să poată fi vizitate pentru a li se oferi o examinare medicală. Cererea le-a fost respinsă fără alte comentarii. Cu toate acestea, social-democratul Dr. Kißmann, în calitate de avocat al apărării, reușește să obțină o înțelegere.

Din păcate, aceste torturi ale poliției române, tolerate de autorități și de guvern, au avut loc mai mereu.

Karl Bukver a fost arestat un an mai târziu ca urmare a unei acțiuni de lipire de afișe în oraș, fiind eliberat la scurt timp.

Declinul grupului începe în anul 1934, în urma confiscării de către poliție a unei cutii cu propagandă trimisă din Germania. Ziarul *Universul*, citat de IWW, anunța, prin corespondentul său din Cernăuți, că 14 anarhiști au fost arestați ca urmare a acestei acțiuni, printre care Karl Bukver (din nou) și Naphtali Schnapp. După eliberarea acestora, și, mai ales după ce au aflat că printre ei există turnători, s-a decis dizolvarea grupului în 1935.

După ceva vreme, David Stetner, Charles Fieber, Vfeffer, Nagel și cei doi frați Zinreich, au decis să se regrupeze pentru a putea menține contactele pe care le aveau în zonă, precum și în străinătate. Despre activitatea acestui grup nu am aflat mare lucru, probabil și din cauză că încet-încet, aceștia vor emigra, majoritatea ajungând în Franța.

Germania 1933

De la David Stetner aflăm că

anul 1933 a fost un an decisiv, odată cu venirea lui Hitler la putere. Noi, tinerii, eram traumatizați de ceea ce se întâmpla. Vedeam în Germania o referință culturală esențială pentru noi, iar antisemitismul german a creat falii între mulți

22. Ambele rapoarte sunt preluate din Veith, Martin, *Unbeugsam – Ein Pionier des rumänischen Anarchismus – Panait Mușoiu*, Verlag Edition AV, iunie 2013, pp. 286-289. Traducerea din limba germană îmi aparține.

dintre tovarăși. Unii au ajuns să-și redescopere rădăcinile evreiești, mulți dintre aceștia fiind atrași spre poziții sioniste. Pe mine aceste discuții m-au lăsat rece, deoarece ideea de patrie ca atare nu avea niciun rol în perspectiva anarhistă internaționalistă pe care o îmbrățișasem. Vroiam să simt că sunt un cetățean al lumii.

Desigur, în aceeași perioadă, numeroasele facțiuni și partide fasciste și legionare din România organizau marșuri și demonstrații, care de multe ori se terminau violent. Unele au ajuns chiar și în Parlament, ori guvern, tendință pe care o vedem și astăzi. Peste tot în țară aveau loc violențe împotriva evreilor, magazinelor și sinagogilor, iar orașul Cernăuți nu a fost o excepție. Mai mult, au existat destule persoane originare din Bucovina de Nord, care au fost membri de bază sau fondatori ai acestor grupuri fasciste și antisemite. Partide precum Liga Apărării Național-Creștine, cu al său membru fondator și bătaș de serviciu, bucovineanul Nichifor Robu.

Țara fierbea și încet, dar sigur, se prefigurau și crimele care aveau să fie comise peste nici 10 ani. Unii membri ai grupului vor avea de suferit în timpul Holocaustului. Este posibil, dar nu 100% sigur, ca însuși liderul intelectual al grupului, Naphtali Schnapp, să fi fost un supraviețuitor al lagărelor din Transnistria. Însă el nu a fost singurul, mulți alții având de suferit în anii '30 și '40. Cu siguranță nici după aceea nu le-a fost ușor, mai ales celor care au rămas în acea bucată de Bucovină care a revenit unei Ucraine parte din URSS.

Fără să bănuie ce le rezervă viitorul, tinerii militanți au decis să boicoteze cultura germană, începând să folosească limba idiș în munca lor de propagandă.

Spania 1936

Încet dar sigur, anarhiștii din Cernăuți au început să plece din România, în special din cauza torturilor și a represiunii Siguranței, dar și din cauza obligativității serviciului militar. Mechel Stanger reușise deja să părăsească România în 1931, fiind urmat de alți doi tovarăși din Cernăuți, Engel și Teichberg, pe care-i va revedea câțiva ani mai târziu la Paris la una din reuniunile grupului anarhist evreiesc *Autodidakt*.

În 1934 îi vine rândul lui David Stetner care, aflând că s-a declarat republica în Spania, vrea să plece într-acolo. Părăsește țara în clandestinitate, călătorind spre Polonia. Statul român nu i-a elibera un pașaport, acesta aflându-se în serviciu militar. Este prins, trimis înapoi în România și condamnat ca dezertor de Curtea Marțială.

Eliberat în ianuarie 1937, este încadrat în unitatea de infanterie marină din Galați. De această dată reușește să dezerteze în iunie 1937. Patru luni mai târziu ajunge la Paris, unde află de la un lider al Federației Anarhiste Iberice (FAI) că lucrurile nu mergeau prea bine în Spania. Avansul armatelor fasciste ale lui Franco, precum și trădările staliniste subminaseră deja bazele revoluției sociale.

Dintre cei din Bucovina de Nord știm că Mechel Stanger a reușit să ajungă în Spania la finele anului 1936. A mers acolo în calitate de corespondent al ziarului *Arbetaren*. Acesta își amintea că, în momentul trecerii frontierei dintre Franța și Spania, s-a simțit ca intrat într-o lume nouă. Toate persoanele întâlnite în drumul său către Barcelona erau anarho-sindicaliști/-te, în vagoanele trenurilor și prin gări auzind adesea exclamându-se *Nosotros somos de la Confederación!*²³.

Această imagine a anarhismului ca mișcare de masă a fost pentru mine o impresie copleșitoare. Pe jumătate îmbătat de această atmosferă și foarte obosit după o lungă călătorie, am ajuns în Barcelona noaptea târziu. Eram mai mulți voluntari care veniseră să lupte împotriva lui Franco și să încerce să construiască o lume nouă. În prima noapte am stat într-o cazarmă din Barcelona. Abia adormisem când am fost treziți de alarmele de raid aerian. Pe cerul înstelat se detașau avioanele germane, aruncând bombe care împrăștia moarte și distrugere în Barcelona.

Exista o lipsă acerbă de arme și muniție în rândurile anarho-sindicaliștilor. Nu era ușor să fie procurate, deoarece așa-zisele țări libere din Occident, în

23. *Trad.*: Noi suntem din Confederație (Confederación Nacional del Trabajo, CNT, sindicatul anarho-sindicalist din Spania).

frunte cu Statele Unite, rămăseseră neutre, în timp ce URSS era mai degrabă interesată de cum să acapareze toate facțiunile de stânga din Spania, prin orice metodă posibilă. Prin această neutralitate „ipocrită”, cum îi spune Stanger, întreaga lume le-a permis naziștilor să-și desfășoare repetiția generală criminală pentru ceea ce avea să urmeze în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

După ce a aflat că știam germana, un tovarăș din FAI mi-a sugerat o slujbă la fortăreața Montjuich. Când am auzit acest nume, m-am speriat. Știam foarte bine că acolo îi curmase viața guvernul spaniol lui Francisco Ferrer²⁴, care a trăit cu noblețe și curat, și care a vrut să-i învețe și pe copii să trăiască liberi, în pace și împreună. Nu aveam nicio dorință de-a lucra în aceeași fortăreață, chiar dacă acum prizonierii erau fasciști. Tovarășul meu spaniol m-a liniștit. Nu trebuia să fiu în fortăreață. Urma să operez un utilaj amplasat pe culmea pe care se afla închisoarea. Acolo fusese pus un aparat telemetric. Cu ajutorul acestuia era posibilă observarea de la distanță a navelor care se apropiau: puteau fi identificate, se putea măsura distanța față de port și calcula viteza de deplasare. Aparatul era fabricat în Germania, iar instrucțiunile erau, prin urmare, în limba germană...

Mechel Stanger a stat în Spania paisprezece săptămâni. Timpul liber și-l petrecea la Barcelona, oraș controlat în totalitate de CNT și FAI. Numai CNT avea 2.000.000 de membri în toată Spania. Impresia sa era că întreg sindicatul se afla în Barcelona. „Comparând primii mei ani de trezire anarhistă într-un cerc restrâns din micul oraș Cernăuți, Barcelona libertară mi-a lăsat o impresie profundă.”

24. Francisco Ferrer y Guardia (1856-1909), pedagog libertar spaniol, susținea învățământul rațional și critic, orientat spre dezvoltarea liberă a facultăților elevilor, o educație din care pedepsele, supunerea oarbă și îndoctrinarea religioasă nu mai făceau parte. În plus, lucru la fel de scandalos pentru Spania de atunci, propunea mixitatea claselor: fetele și băieții învățau împreună. A înființat la Barcelona „școala modernă”. Familiile plăteau în funcție de veniturile pe care le aveau (sau chiar deloc), ceea ce le permitea și celor mai săraci să-și trimită copiii la școală. Munca sa, inspirată de ideea „educației integrale” susținută de un alt pedagog anarhist, Paul Robin, a avut un larg ecou în epocă și rămâne până azi un reper în domeniul pedagogiei. Intrat în vizorul Bisericii Catolice și al guvernului, este arestat în 1909, judecat și executat sub acuzația de a-i fi incitat la greve și răzvrătire pe muncitorii din Barcelona, care protestau față de războiul din Maroc, o intervenție militară dezastruoasă pentru Spania. Moartea sa a declanșat un val imens de indignare și proteste în întreaga lume. Publicistul anarhist Panait Mușoiu i-a dedicat în 1909 un număr din *Revista Idei*.

În drumul său spre Stockholm, se oprește la Paris, unde tovarășii săi, Voline²⁵, Iakov Dubinski²⁶ și soții Erlichman nu au fost deloc surprinși de plecarea sa, pentru că își dăduseră seama deja că sfârșitul revoluției spaniole era aproape. Lucru pe care și David Stetner îl va afla, cu maximă tristețe, puțină vreme mai încolo.

Franța

La fel ca alții înaintea lor, și Charles Fieber și Shmuel Ringel sunt nevoiți să emigreze. Cel din urmă, cel mai probabil după 1936, după ce a petrecut câteva luni la București, împreună cu mai mulți anarhiști bulgari, studenți la medicină²⁷.

Odată ajunși în Franța, aceștia și-au continuat munca politică. David Stetner s-a alăturat primei unități de voluntari străini în momentul în care Germania a invadat Franța.

25. Voline (1882-1945), pe numele său adevărat Vsevolod Mihailovici Eichenbaum, anarhist născut în Rusia. A participat la Revoluția din 1905. A fost arestat de autoritățile țariste și condamnat la exil în Siberia, de unde a scăpat în 1907. S-a refugiat în Franța, unde a început să frecventeze cercurile revoluționare și anarhiste. S-a întors la Petersburg în 1917, devenind redactor al periodicului *Golos Truda*, organ al anarhiștilor ruși. În 1919 s-a alăturat mișcării mahnoviste din Ucraina, fiind arestat de bolșevici și condamnat la moarte, iar mai apoi expulzat din țară. După o perioadă petrecută la Berlin s-a mutat în Franța, publicând mai multe texte despre anarhism, dar și despre represiunea bolșevică împotriva libertarilor. Lucrarea sa cea mai cunoscută rămâne *La révolution inconnue*, apărută în 1947, la doi ani de la moartea sa.

26. Iakov Dubinski (1889-1959) a fost un anarhist evreu din Ucraina. A făcut parte din mișcarea mahnovistă. După ce Mahnovșcina a fost distrusă de bolșevici, a ales să fugă în Bulgaria, unde a rămas activ până la lovitura de stat din 1923, când a fost arestat și torturat. Reușește să evadeze și ajunge la Paris, unde intră în contact cu comunitățile de exilați ruși, ucrainieni, bulgari și evrei. Împreună cu soția lui Rosa, Senia Fleșin, Mollie Steimer, Voline și Alexander Berkman, organizează Grupul de Întrajutorare din Paris în 1927, care oferea sprijin anarhiștilor ruși, italieni, spanioli, portughezi și bulgari aflați în exil. A fost, de asemenea, membru activ al organizației „Prietenii lui Voline”, căreia îi datorăm publicarea volumului *La révolution inconnue*. De asemenea, cei doi soți au organizat o librărie anarhistă, *L'Autodidacte* și au făcut parte din grupul evreiesc din jurul lui David și Golda Stetner.

27. Acest fapt merită notat. Încă din a doua jumătate a secolului XIX, a existat o tradiție a anarhiștilor bulgari care veneau în România, inițial fiind vorba de revoluționarii, asemeni lui Hristo Botev, care se organizau în lupta de eliberare a Bulgariei de sub Imperiul Otoman. Părintele chirurgiei bulgare, anarhistul Paraschiv Stoianov, născut de altfel la Giurgiu, a fost, de asemenea, o personalitate importantă pentru ambele mișcări libertare, română și bulgară. Acest subiect merită cercetat pe mai departe, deoarece este limpede că a existat o continuitate a prezenței anarhiștilor din sudul Dunării!

Cu toate acestea, am fost demobilizați anul următor și lucrurile au luat o întorsătură mai gravă pentru mine și soția mea Golda²⁸, amândoi fiind activiști politici și evrei. Am stat în Franța, locuind în ascuns, fără acte. Atunci când, în 1941, poliția a început să aresteze toți evreii din arondismentul XI, a fost evident că trebuie să plecăm. Golda a fost însă arestată la un punct de control din cauza cărții de identitate, care era un fals, fiind condamnată la zece luni de închisoare în Caen. Așa a trebuit să mă ascund în Paris.

Din păcate, familia lui David Stetner a rămas în România și toți, cu excepția unei surori, au fost uciși în lagărele de exterminare naziste.

După război, acesta a lucrat ca asistent social pentru supraviețuitorii Holocaustului. Și-a reluat și munca militantă, alăturându-se grupului anarhist evreiesc din Pré-Saint-Gervais, colaborând, de asemenea, și la săptămânalul Federației Anarhiste, *Le Libertaire*. Însă Stetner considera că anarhiștii francezi nu aveau o analiză clară a identității evreiești așa că „împreună cu alți anarhiști, am decis să publicăm un ziar în limba idiș pentru a comunica cu noul aflux de evrei originari din Europa de Est și care nu puteau încă să vorbească franceza.” Grupul era format din el, partenera lui, Golda, Iakov și Rosa Dubinski, Nikola și Léa Tchorbadjieff²⁹, precum și Charles Fieber, tovarășul său din Cernăuți, care va fi unul dintre editorii ziarului.

Așa s-a născut, în 1949, *Der Freier Gedank*³⁰. Am avut dificultăți, deoarece cunoștințele mele de idiș erau sărace, dar am fost ajutat foarte mult de către Rudolf Rocker și de editorii ziarului american *Freie Arbeiter Stimme*. A fost un experiment interesant care a durat până în 1966, când ne-am decis să închidem ziarul, deoarece până atunci copiii cititorilor imigranți preferau lectura în franceză sau engleză, ceea ce însemna că ziarul nostru își încheiase utilitatea.

28. Golda Konstantin și David Stetner s-au întâlnit la puțin timp după începerea celui de-al Doilea Război Mondial. Golda era originară din regiunea Lublin din Polonia.

29. Nikola Tchorbadjieff (1900-1994), pe numele său real Jossif Sintov, a fost unul dintre fondatorii Federației Anarhiste Comuniste Bulgare. Este și unul dintre fondatorii revistei *Iztok*, la care a participat și anarhistul român Nicolas Trifon. A fost unul dintre prietenii apropiați ai lui Nestor Mahno atunci când acesta din urmă a ajuns la Paris în exil. Léa Kaminer, partenera lui, a fost militantă în grupul anarhist evreiesc din jurul ziarului *Der Freier Gedank*. Aceasta a murit în 1982.

30. *Trad.*: „Gândul liber”.

Grupul anarhist evreiesc a continuat să se vadă și în anii '70, în casa lui Golda și David, aflată pe avenue Parmentier, nr. 65, în arondismentul XI din Paris. La aceste întâlniri participau Charles Fieber, Shmuel Ringel, Guy Malouvier³¹ și uneori Rosa Dubinski.

David Stetner a rămas credincios idealurilor sale anarhiste, în ciuda decesului partenerei sale, Golda, precum și a faptului că mișcarea anarhistă internațională pierdea constant teren. În anul 2000 acesta își scrie scurta notă auto-biografică. S-a stins din viață pe 2 iulie 2002, la vârsta de 88 de ani.

*

La începutul celui de-al Doilea Război Mondial, 1880 de kilometri mai la nord-est de Paris, în Stockholm, Mechel Stanger alege să-și încheie perioada de pribegie, când, împreună cu partenera lui, Selma, își ard pașapoartele false olandeze. În 1943 li se naște o fiică.

Până în 1962 am lucrat la o brutărie cooperativă și am câștigat destul de bine. Apoi, după atâția ani ca brutar, m-am îmbolnăvit cu splina și a trebuit să mă las de lucrul în brutărie. În ultimii ani am muncit în diverse profesii, iar în urmă cu doi ani și jumătate m-am pensionat. În Suedia situația este relativ bună, se poate trăi simplu și confortabil.

Acum, gândindu-mă în urmă, cred că contactul cu anarhismul la o vârstă fragedă mi-a schimbat întreaga viață și i-a dat un sens. Am fugit din armata română pentru că anarhismul m-a învățat că nu trebuie să înveți să ucizi oameni. Prima mare influență literară a venit de la David Edelstadt³², ale cărui cântece și scrieri le-am devorat cu pasiune încă de când eram la Cernăuți. Mai târziu am intrat în contact cu scrierile lui Rudolf Rocker, care au avut o mare influență asupra mea, la fel ca și personalitatea sa magnetică. Este o mare onoare și o mare bucurie pentru mine că, atunci când a apărut în idiș *Naționalism și cultură*, Rocker

31. Guy Malouvier s-a născut în 1927. A fondat în 1969 Federația Anarhist Comunistă din Occitania, o federație platformistă, care a existat până în 1975.

32. David Edelstadt (1866-1892), anarhist și poet idiș. După pogromul din 1881 din Kiev a emigrat cu părinții săi în SUA. Din 1890 a fost editor al revistei *Freie Arbeiter Stimme*. În poemele sale descria viața grea a muncitorilor. Scrierile sale s-au bucurat de un larg ecou, mai ales în comunitățile evreiești în care existau grupuri active în mișcarea muncitorească sau anarhistă. A murit la 26 de ani de tuberculoză.

mi-a trimis un exemplar din America, cu următoarea dedicație: „Pentru dragul meu prieten și tovarăș Mechel Stanger, un dar din inimă și o amintire a anilor trecuți.”

Concluzii

De ce e important să cunoaștem aceste istorii? În primul rând, deoarece aceste lucruri au avut loc, s-au întâmplat cu adevărat, dar istoriografia mai largă a ales să nu le țină minte. Trecutul este mult mai colorat decât ceea ce știm. Apropiindu-mă în acești ultimi ani mai mult de aceste istorii, nu pot să nu observ cum culorile devin tot mai multe. De exemplu, alături de Bucovina, orașe precum București, Ploiești sau Brăila radiau de viață socială și politică. Doar așa, ca exercițiu de imaginație, să luăm Bucureștiul anilor '20: se înființează Partidul Comunist, mai apoi trecut în ilegalitate. Foarte mulți socialiști, chiar și anarhiști, au fost trimiși în închisoare. În paralel, exista un centru *underground* mahnovist care trimitea agenți în Ucraina³³ cu scopul de a organiza țărării împotriva colectivizării forțate. În același timp, îi avem și pe anarhiștii bulgari, studenți la medicină; și cu siguranță mai existau multe alte lumi „paralele” dar de același soi.

Chestiunea ocultării istoriei anti-autoritare nu e una nouă. Încă de la începuturile așa-numitului regim comunist până nu demult, acele istorii care nu conveneau direcției oficiale erau acaparate și schimbate, sau pur și simplu făcute să dispară.

Este important să cunoaștem aceste istorii, cu atât mai mult încât acestea indică faptul că pe teritoriul României mișcarea a avut nu numai un caracter local, ci mai ales internațional. Fie că vorbim despre anarhiștii bulgari, ruși sau italieni care au găsit refugiul în Vechiul Regat, sau de evreii libertari care au ales să emigreze în Franța, Anglia, Statele Unite, România întotdeauna a fost un punct de întâlnire sau de plecare.

*

33. C. Ganait, *Nestor Mahno în România (1921-1922)*, Pagini Libere, 2022.

Ca un ultim aspect, las aici o listă (incompletă) a numelor pe care am reușit să le adun până în acest moment, legate de mișcarea anarho-sindicalistă din Bucovina de Nord, în speranța ca cineva, la un moment dat, va descoperi și mai multe informații despre această istorie: A. Seewald, Benno Donnenfeld, Charles Fieber, David Stetner, Donia, Engel, frații Zinreich, Geles, Isidor Zigmund Lehr, Joff, Karl Bukver (Buckver), Karol Buverg, Knippel Gorowitz, Kös Adolf, Martin Zeterschau (Seterschau), Marcus Helit, Mechel Stanger, Morgenstern, Nagel, Naphtali Schnapp, Ringel Schmucl, Rosenzweig (Rotenveig), Royster (Reuerstein), Rozner (Rosner), Samall Weißmann, Teichberg, Vfeffer, Weidenfeld.

Text: C. Ganait

Redactare: A. Răvășel

Surse principale (inclusiv a citatelor):

- „Exkurs: Die anarcho-syndikalistische Organisation der Bukowina”, în Veith, Martin, *Unbeugsam – Ein Pionier des rumänischen Anarchismus – Panait Mușoiu*, Verlag Edition AV, iunie 2013. O scurtă prezentare a cărții, precum și cuprinsul, pot fi găsite aici (în limba engleză): <https://syndikalismusforschung.wordpress.com/2013/07/22/new-panait-musoiu-and-the-anarchism-in-romania/>
- Stanger, Mechel, *Amintirile unui anarhist din România: de la Cernăuți la Berlin și în Spania revoluționară (1978)*, Pagini Libere, 2021. (Inițial scrisă în idiș și publicată în suedeză în 1978, a fost tradusă în 2021 în limba română cu acest titlu). Sursa: <https://pagini-libere.ro/brosuri/amintirile-unui-anarhist-din-romania-mechel-stanger/>
- Stetner, David, *O scurtă notă autobiografică*. Sursa: <https://iasromania.wordpress.com/2011/06/21/o-scurta-nota-autobiografica-de-david-stetner/> (având acces, între timp, la documentul original, varianta lungă în franceză, A. Răvășel corectat pasajele conform acesteia, fiind ușor diferite față de varianta de pe IASR/Râvna)

Surse secundare:

- Anarho-sindicalism în România*. Sursa: <https://iasromania.wordpress.com/2013/02/27/anarho-sindicalism-in-romania/>
- Heath, Nick, *Stetner, David, 1914-2002*. Sursa: <https://libcom.org/article/stetner-david-1914-2002>
- Postarea despre David Stetner de pe pagina de Facebook a „The Bottled Wasp” (un proiect al Crucii Negre Anarhiste din Brighton). Sursa: <https://www.facebook.com/bottledwasp/posts/sept-26-1914-david-stetner-d-2002-romanian-jewish-anarchist-who-founded-yiddish-/1713854042107268/>
- Scurtă intrare despre David Stetner în dicționarul militanților anarhiști „Le Maitron”. Sursa: <https://maitron.fr/spip.php?article154964>
- Scurte note biografice care pot fi găsite în limba franceză pe site-ul <https://militants-anarchistes.info/>. Mai precis, ale următorilor: Charles Fieber, Golda Stetner, Karl Bukver, Morgenstern, Nagel, Schnapp, Shmuel Ringel, Vfeffer, frații Zinreich.

Deja apărute:

BROȘURI

I. În română

1. *A. Răvășel* – Mircea Rosetti
2. *Adina Marincea* – Asta (nu) e o poveste de dragoste! LoveKills, punk și primii 20 de ani de anarha-feminism în România
3. *Adrian Tătăran* – Panait Mușoiu
4. Anarhie relațională, nu libertarianism! Mic ghid de re-imaginat relațiile noastre de zi cu zi
5. Anarhismul și vechea mișcare socialistă
6. *Andie Nordgren* – Anarhia relațională (introducere de *hopancarusel*)
7. Anuarul Anarhivei 2020
8. Anuarul Anarhivei 2021
9. *André Gorz* – Ideologia socială a automobilului
10. *bell books* – Să înțelegem patriarhatul
11. *C. Ganait* – Anarhismul în Bucovina de Nord. O scurtă istorie (1925-1935)
12. *C. Ganait* – Nestor Mahno în România (1921-22)
13. *CCRI / EZLN* – O declarație pentru viață și alte texte (2020-2021)
14. *Chiara Bottici* – Anarhafeminism: către o antologie a transindividualului
15. *Colin Ward* – Anarhismul ca teorie a organizării
16. *CrimethInc* – Ucraina. Perspective anarhiste locale. Împotriva invaziei ruse
17. *CrimethInc* – Tot vs. Acțiune Directă
18. *Cristian-Dan Grecu* – Csipike – pitalic comunist
19. Cum să organizezi un grup de Cruce Neagră Anarhistă. Un ghid practic
20. *David Graeber* – Ești un anarhist? Răspunsul te-ar putea surprinde!
21. *David Graeber* – Noii anarhiști
22. *David Graeber* – Speranța în comun
23. *Dennis Fox* – Anarhism și psihologie
24. *Necunoscut* – Slogane din mai 68
25. *Emma Goldman* – Căsătorie și iubire
26. *Emma Goldman* – Gelozia: cauze și posibile remedii
27. *Emma Goldman* – Nu există Comunism în URSS
28. *Errico Malatesta* – Anarhia
29. *Giorgio Agamben* – De la un stat al controlului către un praxis al puterii destituite
30. *Institutul pentru Studii Anarhiste* – Genul
31. *Ionuț-Valentin Cucu* – Kurzii, între naționalism identitar și federalism libertar
32. *Lucy Parsons* – Principiile anarhiei
33. *Martin Veith* – Neobosit! Iuliu Neagu-Negulescu
34. *Martin Veith* – Răsboi răsboiului
35. *Mary Nardini Gang* – Către cea mai queer dintre insurecții
36. *Mechel Stanger* – Amintirile unui anarhist din România
37. *M.E.K.A.N.* – Demoni Dansatori: cugetări provizorii asupra mișcării free party siciliene
38. *Mibail Bakunin* – Catehism revoluționar
39. *Murray Bookchin* – Municipalismul libertar
40. *Murray Bookchin* – Revolta marinarilor din Kronstadt
41. *Nick Heath* – O scurtă istorie a mișcării anarhiste bulgare
42. *Nimeni nu e ilegal* – Împreună împotriva granițelor, statelor și războaielor!
43. *Philip Richlin* – 10 reguli pentru o societate non-violentă
44. *Piotr Kropotkin* – Ordinea
45. *Robert Graham* – Ideea generală a Revoluției la Proudhon
46. Sub același acoperiș: Antologia revendicărilor și analizelor pentru dreptate locativă — o perspectivă intersecțională în contextul pandemiei COVID-19
47. Suprarealism și anarhism
48. Ucraina, vești de pe frontul libertar
49. *Veda Popovici* – Poliția Ucidă! Practici și principii pentru o solidaritate feministă anti-represiune
50. *Vlad Brătuleanu* – Anarhismul în România

II. În maghiară

51. A Combahee River Collective Nyilatkozata
52. *Adina Marincea* – Ez (nem) egy szerelmi történet! LoveKills, punk és az anarchafeminizmus első húsz éve Romániában

Deja apărute:

53. *Angela Davis* – Reformáljuk meg vagy számoljuk fel a börtönöket?
54. *Audre Lorde* – A düh használatáról: a rasszizmusra válaszó nő
55. *Audre Lorde* – Életkor, rassz, osztály és nem: Nők újradefiniálják a különbséget
56. *bell books* – Feminista politika
57. *bell books* – Megérteni a patriarchátust
58. *Carmen Gheorghe* – Fejünkbe húzzuk a szoknyáinkat a roma feminizmusért
59. *Carolina Vozian* – Könyv, kégli, kéreg, kuckó, kvártély
60. *CrtimethInc.* – Az én mint Másik. Reflexiók az öngondoskodásról
61. *David Graeber* – Közös remény
62. *David Graeber* – Te anarchista vagy? A válasz meglephet!
63. *Georgiana Aldessa Lincan* – A fehér privilégium felhasználása a társadalmi igazságosságért folytatott harcban
64. *Giorgio Agamben* – Az ellenőrző államtól a destituáló hatalom praxisáig
65. Határokon átvélő feminista manifesztum
66. *Két Dűsznómia* – A személyes egyben politikai – javaslatok baloldali aktivista körökben alkalmazható jó gyakorlatokra
67. *Kimberlé Crenshaw* – Az interszekcionalitás sürgőssége
68. *Vincze Enikő* – Küzdelmek a társadalmi reprodukció terén világhírvány idején: Lakhatási igazságosság Romániában
69. *Murray Bookchin* – Libertárius municipalizmus
70. *Oana Dorobanțiu* – Szövetségesség és performativitás: mit jelent szövetségessé lenni?
71. *The Ongoing Collective* – Anarhafeminista Manifesztum 1.0
74. *Cristian-Dan Grecu* – Csipike – the Communist Pipsqueak
75. *M.E.K.A.N.* – Ecstasy in the time of cholera
76. *Vlad Brătuleanu* – A Brief History of Anarchism in Romania
77. Essential Strike Manifesto for the 8th of March / A nélkülözhetetlen sztrájk március 8-i manifesztuma / Manifestul grevei esențiale de 8 martie

IV. Alte limbi

78. *M.E.K.A.N.* – Ekstase in Zeiten der Cholera
79. *Veda Popovici* – La Police assassine ! Pratiques et principes pour une solidarité féministe contre la répression.

CĂRȚI:

I. În română

1. Nicolas Trifon: un parcours libertar internaționalist – interviuri
2. *Iuliu Neagu-Negulescu* – Arimania
3. *Mibail Bakunin* – Dumnezeu și Statul
4. Precum furtunile – colecție de poezii queer
5. *Henry David Thoreau* – Walden sau viața-n pădure (o ediție ilustrată)

III. În engleză

72. *Adina Marincea* – This is NOT a love story! LoveKills, punk and the first 20 years of anarha-feminism in Romania
73. *Cosmin Koszor-Codrea* – Science popularization and Romanian anarchism in the nineteenth century

